

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.53>

МІГРАЦІЯ ЯК ЕФЕКТ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: РОЗУМІННЯ НАСЛІДКІВ

Фурик Б.Б.,
аспірант

ПВНЗ «Європейський університет»
ORCID: 0009-0008-2010-7004
e-mail: bfuryk@e-u.edu.ua

Фурик Б.Б. Міграція як ефект агресії Росії проти України: розуміння наслідків.

Давно не секрет, що міграційні процеси мають великий вплив на кількість і склад населення усіх країн. Ці процеси завжди відігравали і будуть відігравати багатогранну роль у розвитку людства, виступаючи формою адаптації людини до мінливих умов її існування.

Війна між Росією та Україною, що розпочалася ще у 2014 році окупацією АР Крим разом з деякими районами Донецької та Луганської областей, має серйозні далекосяжні наслідки, одним із яких є значні міграційні потоки. Внаслідок бойових дій, окупації та вторгнення російських військ у лютому 2022 року багато українців були змушені шукати притулок в інших регіонах країни або за її межами. Це призвело до виникнення масової внутрішньої міграції до відносно безпечних регіонів України та небаченої в історії нашої країни зовнішньої міграції до сусідніх європейських держав. Відповідно ці міграційні процеси мають великий вплив на демографічну структуру та соціальну ситуацію як у приймаючих регіонах України, так і в країнах, що прийняли українських біженців. Продемонстровано, що основні демографічні ризики, з якими стикнулася Україна, становлять загрозу для стабільного соціально-економічного розвитку та стали серйозним викликом для українського суспільства. Найбільш нагальним завданням української міграційної політики на сьогоднішній день є напрацювання політичних інструментів, які б заохочували та сприяли поверненню українських біженців до своїх домівок. У статті застосовано системний аналіз на основі статистичних даних міжнародних та громадських організацій, державних діячів для визначення особливостей міграційних потоків в умовах війни; індукція та дедукція – для систематизації ключових причин і наслідків міграції населення України. Основний акцент робиться на аналізі впливу міграційних процесів на економічний розвиток України, соціальну стабільність та культурну ідентичність населення.

Ключові слова: міграція, мігранти, міграційна політика, війна, внутрішньо переміщені особи, ВПО.

Furyk B.B. Migration as an effect of russian aggression against ukraine: understanding the consequences.

It has long been no secret that migration processes have a great impact on the number and composition of the population of all countries. These processes have always played and will play a multifaceted role in the development of mankind, acting as a form of human adaptation to the changing conditions of its existence.

The war between Russia and Ukraine, which began back in 2014 with the occupation of Crimea along with some areas of Donetsk and Luhansk regions, has serious far-reaching consequences, one of which is significant migration flows. As a result of hostilities, occupation, and invasion of Russian troops in February 2022, many Ukrainians were forced to seek refuge in other regions of the country or beyond. This led to the emergence of mass internal migration to relatively safe regions of Ukraine and unprecedented in the history of our country external migration to neighboring European states. Accordingly, these migration processes have a great impact on the demographic structure and social situation both in the receiving regions of Ukraine and in the countries that received Ukrainian refugees. It has been demonstrated that the main demographic risks faced by Ukraine pose a threat to stable socio-economic development and have become a serious challenge for Ukrainian society. The most

urgent task of Ukrainian migration policy today is the development of political instruments that would encourage and facilitate the return of Ukrainian refugees to their homes. The article uses a systematic analysis based on statistical data of international and public organizations, and statesmen to determine the peculiarities of migration flows in war conditions; induction and deduction - to systematize the key causes and consequences of the migration of the population of Ukraine. The main emphasis is on the analysis of the impact of migration processes on the economic development of Ukraine, social stability and cultural identity of the population.

Key words: migration, migrants, migration policy, war, internally displaced persons, IDPs.

Постановка проблеми. Виділимо основні характеристики внутрішньої міграції в Україні в результаті війни.

Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО): За оцінками Організації Об'єднаних Націй (ООН) [1] 8.1 млн українців стали ВПО внаслідок війни. Це означає, що така кількість осіб була змушена покинути свої домівки і переселитися в інші регіони України для уникнення конфлікту та насильства.

Регіональні розбіжності: Міграційні процеси не розподілилися рівномірно по всій території України. Значна кількість ВПО відбулася зі сходу країни, зокрема з Донбасу та прилеглих районів, що перебувають під контролем окупантів. Багато ВПО також зареєстровано з півдня України, що також стали конфліктогенними зонами.

Соціальна ситуація ВПО: Внутрішньо переміщені особи зазнали великих труднощів у нових місцях проживання. Це стосується доступу до житла, робочих місць, медичних та освітніх послуг. Часто вони залежали від громадської допомоги та підтримки з боку громадських організацій та волонтерів.

Емоційний стан ВПО: Війна залишила психологічні наслідки для переміщених осіб. Стрес, посттравматичний синдром, втрата рідних та друзів - все це має великий вплив на психічне здоров'я та самопочуття ВПО.

Звичайно міграційні процеси внаслідок війни мають і економічні наслідки: Міграція українців, зокрема трудова міграція, має вплив на економіку України. Втрати кваліфікованих робочих кадрів та розрив економічних зв'язків між регіонами суттєво позначилися на розвитку країни.

Не забуваймо і про соціокультурні аспекти: міграція має значний вплив на культурну ідентичність та соціальну стабільність суспільства, виникають виклики, пов'язані зі збереженням культурної спадщини та інтеграцією мігрантів у суспільство, особливо за кордоном.

Стан опрацювання проблематики. Звичайно, тема міграційних процесів, спричинених агресією Росії проти України, є як ніколи актуальна і науковці висвітлюють різні аспекти цієї проблеми. Так, наприклад, О. Кривицька [2] висвітлює етнічні аспекти міграції та ризики спричинені інтеграційними процесами різних культур. Н. Славюк та А. Ташлюк [3] звертають увагу на економічні чинники, які спричиняють хвилю економічної міграції. В певній мірі І. Малик [4] описує міграційні наслідки широкомасштабного вторгнення РФ в Україну для країн Європейського Союзу. В той же час, не в повній мірі висвітлюються науковцями виклики, які виникають внаслідок міграційних процесів і тема забезпечення повернення наших громадян в Україну.

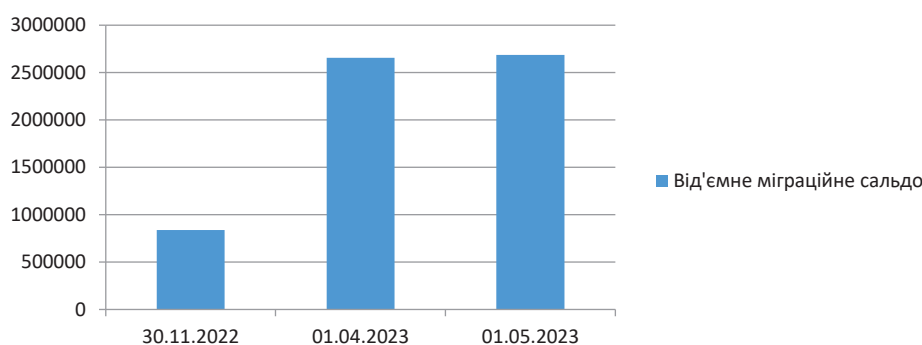
Метою статті є дослідження динаміки міграції внаслідок агресії Росії проти України, причин, наслідків та викликів, з якими стикаються як внутрішньо переміщені особи (ВПО), так і країни, залучені до врегулювання міграційної кризи, а також засобів сприяння поверненню українців на Батьківщину.

Вклад основного матеріалу. Визначення поняття «міграція» є важливим для розуміння цього складного процесу. У науковій літературі існують різні підходи до трактування цього терміну. Так, О. Ровенчак [5] у своїй статті «Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять» дає таке визначення терміну «Міграція»: «міграція – це перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух осіб чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) в'їзду за наявності або без неї законних підстав на певний період часу або назавжди, що може вести за собою зміну постійного місця проживання; цей рух включає в себе еміграцію та імміграцію.». В той самий час, К. Нейджел та П. Бойл [6] визначають, що «міграція виникає внаслідок складної взаємодії між ринками праці, расової та гендерної ідеології та державної політики», а також, що «міграція в сучасній глобалізованій індустріальній економіці є відповіддю на дисбаланс у заробітній платі та можливостях».

Можна визначити такі основні фактори, що зумовлюють переміщення людей - політичні, економічні та екологічні. Політичні - обумовлюються проявами дискримінації щодо певних груп людей, а також військовими діями. Економічні - це коли люди виїжджають заради пошуку роботи, кращих життєвих умов, а також для здобуття якіснішої освіти. Екологічні - це ситуації, коли через стихійні лиха, природні катаклізми люди вимушені залишати свої домівки. Залежно від вектору переміщень, можна виділити: внутрішні, які відбуваються в межах своєї держави та зовнішні - за межами своєї держави. Беручи до уваги часовий вимір, ще визначимо: постійні, інакше кажучи, назавжди та тимчасові, тобто на певний час. За правовою ознакою: легальні, коли громадянин перебуває на території держави на законних підставах, напівлегальні, йдеться про перебування з простроченою візою та нелегальні, коли громадянин перетнув кордон незаконно.

Розглянемо політичний фактор переміщення людей, а саме внутрішню та зовнішню міграцію українців, спричинену війною Росії проти України. Агресія Росії проти України, зокрема анексія Криму та конфлікт на сході України, призвели до переміщення значної кількості людей. Причини міграції включають загрозу насильства, погіршення умов безпеки, руйнування інфраструктури, економічні труднощі та пошук надійного притулку. Конфлікт створив складну мережу факторів, які змушують людей і сім'ї залишати свої домівки в пошуках безпеки та стабільності.

Відповідно до дослідження, проведеного ВГО «Опора», [7] «станом на 1 травня 2023 року зафіксовано 18,52 млн виїздів з України та 15,84 млн в'їздів. Різниця становить 2 млн 686 тис. осіб. Лише за квітень 2023 року від'ємне міграційне сальдо зросло на 31 тис. перетинів. Утім, таке зростання незначне порівняно зі справді масовим виїздом у грудні 2022 – березні 2023 року. Лише за ці 4 місяці від'ємне сальдо зросло на понад 1,8 млн осіб». Першопричинами масового вимушеного переміщення жителів могло бути викликане перебоєм з електропостачанням та інтенсивними російськими артилерійськими та ракетними ударами, які мали місце протягом листопада 2022 – січня 2023 року.

Таблиця 1. Від'ємне міграційне сальдо громадян, що виїхали за кордон внаслідок агресії РФ проти України (за даними ДПС України)

Ділянка кордону	Всього перетинів	На в'їзд в Україну	На виїзд з України	Міграційне сальдо
Угорщина	4 405 629	2 142 325	2 263 304	- 120 979
Словаччина	2 283 454	1 044 561	1 238 893	-194 332
Румунія	4 469 787	2 105 445	2 364 342	-258 897
Польща	19 936 060	9 042 429	10 893 631	-1 851 202
Молдова	3 259 835	1 494 669	1 765 166	-270 497
Росія	5 868	5 569	299	5 270
Білорусь	4 038	3 972	66	3 906

Таблиця 2. Кількість перетинів кордону з 24.02.2022 до 01.05.2023 (за даними ДПС України)

Крім того, як зазначила заступник голови Комітету з питань антикорупційної політики у 2022 році Олена Мошинець у своїй публікації «Зупиніть депортацію Українського народу!» [8], більш ніж 500 тисяч громадян України, серед них 121 тисяча дітей, було примусово вивезено на територію Росії. Війна призвела до значної кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в самій Україні. За статистичними даними Міністерства соціальної політики України [9] у 2023 році кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні сягла 4,9 млн осіб. В інтерв'ю «Українському радіо» від 11.03.2023 р. Віцепрем'єр-міністр – Міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Ірина Верещук [10] заявила, що кількість незареєстрованих переселенців сягає семи мільйонів осіб .

За даними досліджень, проведених Рухом «Чесно» [11], найбільша кількість ВПО припала на Донецьку, Харківську та Дніпропетровську області. До початку широкомасштабного вторгнення РФ переселенці обирали для життя регіони поруч із тимчасово окупованими районами Луганської та Донецької областей. Не дивлячись на те, що східні регіони країни залишають за собою лідерство, за період з 24.02.2022 по 29.03.2023 чисельність вимушено переміщених осіб, які знайшли прихисток у західних регіонах країни, істотно зросла.

Область України	Кількість ВПО	
	станом	на
	05.05.2021	29.03.2023
м.Київ	164032	379016
Вінницька	11300	170089
Волинська	3124	54457
Дніпропетровська	71626	454780
Донецька	513158	529955
Житомирська	7081	100689
Закарпатська	3376	143672
Запорізька	56426	208115
Івано-Франківська	3848	133790
Кіровоградська	6552	92601
Київська	66630	332031
Луганська	283451	276794
Львівська	11250	239463
Миколаївська	8345	119542
Одеська	38835	218516
Полтавська	22670	213263
Рівненська	3038	54636
Сумська	11258	81271
Тернопільська	2163	79818
Харківська	136151	475808
Херсонська	14674	34135
Хмельницька	6578	141246
Чернівецька	2403	86764
Чернігівська	7322	70858

Таблиця 3. Внутрішньо переміщені особи станом на 05.05.2021 порівняно із станом на 29.03.2023. (за результати дослідження руху ЧЕСНО)

Ці люди змушені були залишити свої домівки, але залишаються в межах країни. Масштаби та складність проблеми переміщення призвели до напруження ресурсів і створили значні гуманітарні та соціальні проблеми як для України, так і для країн, які приймають біженців. Так, наприклад, за опитуванням, що провело ГО «Інститут молоді» [12], найбільш поширеними труднощами, з якими стикаються українські біженці за кордоном є:

Таблиця 4. Труднощі, з якими стикаються українські біженці в країнах тимчасового перебування (за результати опитування ГО «Інститут молоді»)

Гуманітарний вплив міграційної кризи є глибоким. Переміщені особи часто стикаються з обмеженим доступом до основних потреб, таких як житло, їжа, медичне обслуговування та освіта. Так, 22% переміщених осіб, серед яких Міжнародна організація з міграції (МОМ) [13] провела опитування, зазначили, що житлові умови, в яких вони знаходяться, не пристосовані до зимового періоду в Україні. Більше третини респондентів не в змозі винайняти або купити прийнятне помешкання через фінансові труднощі. Близько 2 млн осіб, що знайшли тимчасовий притулок у сільських громадах, позбавлені можливості отримати належне медичне обслуговування. Крім того, 44% опитаних внутрішньо переміщених осіб працездатного віку позбавлені джерела заробітку. Незначна частина опитаних, а саме третина, назвали заробітну плату головним джерелом своїх надходжень після вимушеної зміни місця проживання, тоді як чверть респондентів повідомили, що їхнє існування забезпечується завдяки державній допомозі. У результаті більшості вимушено переміщених сімей довелося вдатися до рішучих кроків з метою економії, зокрема скоротити свої витрати (70%), у тому числі й на харчування, а одна третина змушена була позичати кошти. Приблизно 60% вимушених переселенців, осіб, які повернулися до своїх домівок, а також тих, хто залишався на місці, потребують грошової допомоги. Водночас, найбільшу потребу в ліках, будівельних матеріалах та ремонтних роботах висловлюють переважно ті, хто повернувся до своїх осель, а також мешканці, які не залишали свої помешкання (близько 7% в обох групах). Навантаження на приймаючі громади та існуючу соціальну структуру може призвести до напруги та посилення конкуренції за ресурси. Психологічний вплив на людей, включаючи травму та стрес, пов'язаний з переміщенням, є ще одним важливим аспектом, який потребує уваги та підтримки.

Разом з тим, існує чимала кількість законодавчих актів, які або зовсім не врегульовують або врегульовують неналежним чином питання забезпечення реалізації законних інтересів внутрішньо переміщених осіб в Україні, через що ці нормативно-правові акти потребують удосконалення та приведення у відповідність з такими міжнародними актами, як «Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни», стандарти Ради Європи, закріплені її Комітетом міністрів та Парламентською асамблеєю стосовно прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, а також узгодження цих нормативно-правових актів з фундаментальними документами в галузі забезпечення прав і свобод людини, в тому числі таким документом як «Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права» 1966 року [14].

Європейський Союз швидко відгукнувся та відреагував на ситуацію, пов'язану з переміщенням великої кількості українських громадян до країн Європи. Завдяки Директиві Ради ЄС від 20 липня 2001 року № 2001/55/ЄС «Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому» [15], що дозволяє країнам-членам Євросоюзу в стислі терміни забезпечити належний захист і надати необхідні права особам, які терміново потребують притулку, а також уникнути перевантаження національних систем надання притулку у випадку масового напливу переміщених осіб, було ухвалено рішення надати тимчасовий захист та притулок усім особам, які прибувають з України до країн ЄС, вимушено залишаючи свої домівки. Але разом з тим, сусідні країни, які приймають українських біженців, теж стикаються з різними викликами. Вони включають управління припливом переміщеного населення, надання гуманітарної допомоги, забезпечення соціальної інтеграції та вирішення економічних наслідків. Приймаючі країни можуть зіткнутися з внутрішнім політичним тиском, навантаженням на державні служби та необхідністю збалансувати проблеми безпеки з гуманітарними зобов'язаннями.

Висновки. Міграційні потоки, спричинені агресією Росії проти України, мали значні наслідки для окремих людей, громад і країн.

Міграція призвела до перерозподілу населення як в Україні так і в країнах, що приймають українських біженців. Це призвело до збільшення населення в приймаючих регіонах та зміни демографічного обличчя цих територій і напруженості в соціальній та культурній сфері. Головними викликами в умовах війни для міграційної політики стали забезпечення належних умов для внутрішньо переміщених осіб в межах країни та повернення на Батьківщину українських мігрантів.

Зусилля щодо врегулювання конфлікту та досягнення тривалого миру є життєво важливими для сталого вирішення міграційної кризи. Це і дипломатичні переговори, і повага до міжнародного права, і підтримка територіальної цілісності України. Подолання міграційної кризи, спричиненої агресією Росії, потребує скоординованої міжнародної реакції. Фінансова та матеріально-технічна підтримка з боку міжнародного співтовариства має важливе значення для ефективного задоволення гуманітарних потреб тих, хто постраждав від конфлікту.

В той самий час, Україна повинна здійснити ряд реформ, котрі будуть сприяти зростанню інвестицій у відновлення, а фактично оновлення індустрії, у відновлення і розвиток аграрної промисловості, у подальший розвиток цифрових технологій. У податковій сфері варто ввести декларування доходів усіх громадян держави. У політичній сфері удосконалити виборчу систему таким чином, щоб вплив виборчих комісій на результат виборів взагалі був відсутній. Залучити всі можливі засоби для навчання по новітнім методикам спеціалістів у всіх сферах економіки, медицини, освіти, суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. International Organization for Migration (IOM). 2022. DTM Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 4. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-4-29-april-3-may-2022?close=true>.
2. Кривицька О. 2013. Міграційні процеси в Україні: конфлікт ідентифікацій та ризики «відторгнення». *Політичний менеджмент*. 2006. № 1-2. С. 79–89. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/kryvytska_migratsiina.pdf.
3. Слав'юк Н., Ташлюк А. 2022. Тенденції та наслідки міграції з України. Наукові записки НаУКМА. *Економічні науки*, 7(1), DOI: <https://doi.org/10.18523/2519-4739.2022.7.1.94-100>.
4. Малик І. 2022. Міграційні виклики для країн ЄС у 2022 році крізь призму міграційних прогнозів. Видавничий дім «Baltija Publishing», С. 179–191. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/247/6962/14486-1?inline=1>.
5. Ровенчак О. 2006. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 2. С. 127–139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/RoMe_2006_2_13 (дата звернення: 24.01.2024).
6. C.R. Nagel and P.Boyl, 2020. Migration. *International Encyclopedia of Human Geography*, second Edition (2020). URL: https://www.researchgate.net/publication/344900828_MIGRATION_pre-proof_manuscript

7. ВГО «Опора». 2023. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну – дослідження Громадянської мережі ОПОРА. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.oporaua.org/viyna/kilkist-ukrayintsiv-ta-yikh-migratsiia-za-kordon-cherez-viinu-doslidzhennia-gromadianskoyi-merezhi-opora-24791>.
8. Мошенець О. 2022. Зупиніть депортацію Українського народу! Офіційний веб-сайт ВР України: Інформаційне управління ВР України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/gazom/222297.html>.
9. Міністерство соціальної політики України. 2023. Внутрішньо переміщені особи. Офіційний веб-сайт МСП України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>.
10. Українське радіо. 2023. Інтерв'ю Українському радіо міністерки з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України І. Верещук від 11.03.2023. Офіційний веб-сайт Українське радіо. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=100966>.
11. Олійник В. 2023. Найбільше ВПО у східних областях і Київщині-результати дослідження руху ЧЕСНО. Офіційний веб-сайт руху "ЧЕСНО". URL: https://www.chesno.org/post/5625/?fbclid=IwAR2fyk1M1Xtx-8b5wGTOn822tdq4Bwv_XdecW5HbRFmpwrNX2cAXuy4MezA.
12. ГО «Інститут молоді». 2022. Опитування українських біженців та осіб, які шукають тимчасовий притулок за кордоном. URL: <https://inmol.org/zhyttia-ukrayintsiv-zakordonom-vnaslidok-rovnomasshtabnoho-vtorhnennia-rf-na-terytoriiu-ukrainy/>.
13. International Organization for Migration (IOM). 2022. Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 8. Офіційний веб-сайт IOM. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-8-17-23-august-2022?close=true>.
14. Генеральна Асамблея ООН. 1966. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Офіційний веб-сайт ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
15. Платформа ЛІГА:ЗАКОН. 2023. Директива Ради 2001/55/ЄС. Офіційний веб-сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU01293?an=2>.